

A magánjogi és büntetőjogi felelősség kérdése az iniuria tényállásának tükrében a ókori Rómában

Nótári Tamás
tudományos főmunkatárs (MTA TK JTI)

1. Bevezetés

„A személyisértés miatti becslésen, mérlegelésen alapuló eszmei jóvátétel antik és modern korokat, sötét és lázadó, forradalmi századokat, konzervatív és liberális eszméket és az individuumból alkotott hamis és torz ideológiákat egyaránt túlélt; a megmérhetetlen és felbecsülhetetlen személyi jogsérelmeknek ma is egyetlen 'mértéke', lehetséges (bár inadekvát) szankciója.”¹ – írja Lábady Tamás az eszmei kártérítés római jogi kialakulásáról szóló tanulmányában.

Jelen írás is e kérdéskört, nevezetesen az *iniuria*, vagyis a – jobb híján, ám nem kellő pontossággal – személyisértésnek, a személyiséget ért sérelemnek kártérítéssel történő reparációját járja körül annak történelmi kontextusában. A kérdés annál is bonyolultabb, mivel az egyes korok megoldásai, intézményei csupán utólag, tankönyvi szinten vonhatók hézagmentes egységbe, a maguk idején azonban nem nélkülözték az olykor – vagy legalábbis ma már – nehezen feloldható ellentmondásokat. Ennek kapcsán elegendő csupán arra a két, látszólag ellentmondásban álló *Digesta*-helyre utalni, amelyek szerint egyfelől a szabad ember testét ért sérelem nem képezheti becslőeljárás tárgyát,² másfelől pedig a köztelem tárgyát képezi mindaz, ami pénzzel jóvátehető és pénzbeli szolgáltatásként jelenik meg.³

A kérdéskört tovább bonyolítja, hogy a római jogban az *iniuria* tényállása korokon átívelően a köz- és a magánjog határán helyezkedett el. A *ius publicum*, a közjog és a *ius privatum*, a magánjog egyik elhatárolását Ulpianus adja: eszerint a közjog a vallási dolgokra, a papságra és az állami tisztségekre vonatkozik.⁴ Ezek szerint a közjog a római államszervezetre (s azon belül a vallási rendre), ennek megfelelően tehát a magánjog a római polgár személyi, családi és vagyoni viszonyaira vonatkozik. Ugyanő egy bővebb meghatározást is ad, ezek szerint a közjog a római államra vonatkozik, a magánjog pedig az egyének érdekét tartja szem előtt, hiszen bizonyos dolgok a köz, más dolgok a magánszemélyek javát szolgálják.⁵ Kérdéses persze, hogy itt Ulpianus jogági tagolást ad-e, ugyanis előző mondatában a jogtudomány két részéről, a köz- és a magánjog műveléséről beszél (*huius studii duae sunt positiones: publicum et privatum*). Vagyis a köz- és a magánjog egyazon jog két, egymást kiegészítő komplementere. Ki kell emelni, hogy teljes egészében a modern köz- és magánjog-fogalom nem vetíthető vissza Rómára, ugyanis ott egyfelől az állam nem lehetett magánjogi jogviszonyok alanya (tehát az állammal kötött szerződés a közjog részét képezte), másfelől pedig a ma egyértelműen

¹ LÁBADY Tamás: Az eszmei kártérítés antikja. *Iura*, 1.1994/1. 3-10. 3.

² *Digesta Iustiniani* 9, 1. *Liberum corpus nullam aestimationem recipit*.

³ *Digesta Iustiniani* 40, 7, 9, 2. *Ea in obligatione consistere, qua pecunia lui praestarique possunt*.

⁴ *Digesta Iustiniani* 1, 1, 1, 2. *Publicum ius in sacris in sacerdotibus in magistratibus consistit*

⁵ *Digesta Iustiniani* 1, 1, 1, 2. *Publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim*.

közjognak számító büntetőjog egyik része (a *crimenek*) a köz-, másik része (a *delictumok*) a magánjog területére tartozott.⁶

Az *iniuria* mint *delictum*ból kötelmet fakasztó tényállás tehát a *ius privatum*, mint a köztársaság vége óta *crimen*ként is büntethető cselekmény a *ius publicum* területére tartozott. E kettősség tükröződött onnantól fogva a vagylagos és párhuzamos, vagyis *criminaliter* és/vagy *civiliter* peresíthetőségben is.⁷

2. Az *iniuria* tényállásnak fejlődése a római jogban a felelősség tükrében

A XII táblás törvény (*Leges XII tabularum*) az *iniuriát* a magándelictumok köré sorolta, annak több alfaját különítve el. A *membrum ruptum*, vagyis a tagcsonkítás – mai kifejezéssel élve a maradandó egészségkárosodást/fogyatékossgot okozó testi sértés – számított az *iniuria* legsúlyosabb esetének, ami a törvény által korlátozott magánbosszút, azaz a *talio* elvének alkalmazását tette lehetővé.⁸ A csonttörés (*os fractum, ossis fractio*) esetén – a sértett státusától függően – szabad embernél háromszáz, rabszolgánál százötven *as* büntetést állapított meg a törvény.⁹ Az „*iniuriam alteri faxsit*”, vagyis a könnyebb *iniuria* büntetése huszonöt *as* volt.¹⁰ Tehát míg az első esetben a büntetőjogiasabb *talio*-elv érvényesült, addig az utóbbi két esetben a magánjogiasabbnak tekinthető tarifális, vagyis *compositiós* elv jutott érvényre.

Kérdés természetesen, hogy az általánosabban vett *iniuria* szűkebben véve könnyű testi sértést takarhatott-e, vagy pedig verbális, illetve tetteleges becsületsértés értelemben szerepelt-e a törvénytövegekben. (A XII táblás törvény korát vizsgálva nem szabad meglepedkezni arról, hogy az archaikus kor tényállásai kapcsán a későbbi forrásokra vagyunk utalva, s éppen ezért nem lehetünk biztosak abban, hogy valódi kortárs álláspontot tükröznek-e, vagy pedig a források keletkezési korának jogállapotát vetítik-e vissza, adott esetben némi módosítással a szerzők a régi korokba. Értelemszerűen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azon körülményt – mint az archaikus jog egyéb intézményeinek vizsgálatánál sem –, hogy e fogalmak, nevezetesen a verbális becsületsértés és a tetteleges becsületsértés a fejlett jog termékei, tehát korántsem biztos, hogy az archaikus kor jogalkotóján e differenciáltságot számon kérhetjük.)¹¹ A magunk részéről Szűcs Magdolna véleményét tartjuk e tekintetben a legmegalapozottabbnak – mind a forrásbázis, mind pedig a jogalkalmazás életszerűsége szempontjából –, nevezetesen hogy „az archaikus korszakban az emberek nem különítették el a testi sértést a becsületsértéstől és a későbbi kor becsületsértése sem jöhetett létre minden előzmény nélkül – az *iniuria* az ember testi-lelki egészét sérthette”.¹²

⁶ NÓTÁRI Tamás: *Római jog*, Lectum, Szeged, 2013, 240.

⁷ SZÜCS Magdolna: Az emberi méltóság védelme az ókori Rómában. *Létiink*, 37. 2007/4. 110-127. 110.

⁸ *Leges XII tabularum* VIII, 2. *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.*; SZÜCS i. m. 110; PÓLAY Elemér: A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. *Iniuria-tényállások a római jogban. Acta Universitatis Szegediensis, Sectio politico-juridica*, 30/4. 1983. 1-111. 12.

⁹ *Leges XII tabularum* VIII, 3. *Manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo, CL poenam subit sestertiorum.*

¹⁰ *Leges XII tabularum* VIII, 4. *Si iniuriam [alteri] faxsit, viginti quinque poenae sunt.*

¹¹ Mario TALAMANCA: *Istituzioni di diritto romano*, Giuffrè, Milano, 1990, 630.

¹² SZÜCS i. m. 111.

További kérdésként tehető fel, hogy az *iniuriát*¹³ általános érvényűen, kvázi-generálklauzulának tekinthetjük-e ebben a korban. E kérdés azért vetődik fel egyáltalában, mivel először a *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*¹⁴ című gyűjteményben olvashatjuk a „*generaliter dicitur iniuria omne, quod non iure fit*” kitételt.¹⁵ Theodor Mommsen¹⁶ és Max Kaser¹⁷ szerint az *iniuria* már az archaikus korban is általános fogalom volt, vagyis minden jogellenes cselekményt, magatartást magában foglalt, Pólay Elemér azonban ellentétes álláspontra helyezkedett, és a generálklauzulaszerű megfogalmazást, illetve e tartalom kialakulását a posztklasszikus korra tette.¹⁸ Zlinszky János a forrásokra alapozva elfogadta azt az álláspontot, amely szerint *edictum*ában már a *praetor* tiltotta mindazt, ami a jó erkölcsökbe (*boni mores*) ütközött.¹⁹ Pólay és Sólyom László²⁰ az eredményfelelősséget hangsúlyozó nézetéhez csatlakozott Lábady Tamás²¹ és Sály Pál is, akik szerint a XII táblás törvény korában nem beszélhetünk általános *iniuria*-fogalomról.²²

Az archaikus büntetési tételek – amint azt Sály Pál is kifejti – hosszú távon tarthatatlannak bizonyultak: egyfelől a *talio* számos esetben aligha volt végrehajtható (például ha az elkövető közvetett *iniuriát* követett el, vagyis más gyermekének okozott maradandó fogyatékoságot, neki magának azonban nem volt gyermeke, akin a *talio* végrehajtható lett volna), illetve a pénzromlás okán nevetségesen alacsonnyá vált a könnyű testi sértésért járó huszonöt *ast* kitevő büntetés.²³ Utóbbi példázza azon, Aulus Gellius által leírt eset is, miszerint a gazdag L. Veratius úgy szórakozott, hogy a Forumon járva pofon ütötte a vele szembejövő polgárokat, mögötte lépkedő rabszolgája pedig azonnal átadta a sértettnek a huszonöt *ast*.²⁴

¹³ Az *iniuria*-tényállások előtti törvényhely rendelkezik a „*malum carmen incantassit*” tényállásáról is. (*Leges XII tabularum* VIII, 1= Cicero, *De re publica* 4, 10, 12. *Nostrae XII tabulae, cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancierendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.*) Noha a cicerói mű *infamiáról*, illetve *flagitiumról* beszél, aligha pusztá gyalázkodó verset takart a *malum carmen*, mint inkább „gonosz ének ráéneklését”, vagyis az ártó varázslást. E tényállás nem annyira az *iniuria*, mint inkább a szakrális bűncselekmények közé sorolható. Az *iniuria* tényállásainál szorosabb kapcsolatot mutat a XII táblás törvény a termés ártó énekkel való kiéneklését (*fruges excantassit*), illetve a gabonája saját földre való átszalogatását (*segetem pellexerit*) szankcionáló passzusaival. A gabona szakrális védettségét szintén elegendő volt büntetőjogilag is megerősíteni, hiszen a gabonát nemcsak Ceres védte, hanem más (pillanat)istenségek is. Ezt a képzetet használta fel a jog arra, hogy abban az esetben, ha nem lehetett közvetlenül bizonyítani, hogy miként okozták a vagyoni kárt, az elkövetőt meg lehessen büntetni.

¹⁴ A *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* az V. század elején született, és a mózesi törvényekkel állítja párhuzamba Gaius, Papinianus, Paulus, Ulpianus, Modestinus munkáit, valamint a *Codex Gregorianus* és a *Codex Hermogenianus* bizonyos idézeteit.

¹⁵ *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* 2, 5, 1.

¹⁶ Theodor MOMMSEN: *Römisches Strafrecht*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1899, 784, 825.

¹⁷ Max KASER: *Das altrömische ius*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1949, 207. sk.

¹⁸ PÓLAY i. m. 90, 95.

¹⁹ ZLINSZKY János: *Római büntetőjog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1995, 146.

²⁰ SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Akadémiai, Budapest, 1977, 223.

²¹ LÁBADY i. m. 4.

²² SÁLY Pál: *Sulla büntetőjogi reformjai*, PhD-értekezés, Miskolc, 2002, 145.

²³ SÁLY i. m. 146.

²⁴ Gellius, *Noctes Atticae* 20, 1, 13. *Itaque cum eam legem Labeo quoque vester in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret: "... inquit "L. Veratius fuit egregie homo improbus atque inmani vecordia. Is pro delectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum servus sequebatur ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverat, numerari statim secundum*

A *praetori* jogfejlesztés úgy segített e problémán, hogy az *iniuriát* magánbűncselekménnyé, *delictummá* minősítette – feltehetőleg a Kr. e. III. és II. század fordulóján –, és a sértettnek *actio iniuriarum* indítását tette lehetővé.²⁵ Az *actio iniuriarum* ún. *actio vidictam spirans*nak (bosszúért lihegő keresetnek) minősült,²⁶ vagyis nem ment át a sértett örököseire – ugyanakkor egy éven belül volt indítható, és infamáló, vagyis a marasztalt félnél jogképesség-csökkenést előidéző *infamiát*, becsületcsökkenést váltott ki.²⁷ A köztársaság második felében megváltozott az *iniuria* szankcionálása is: ha a tagcsonkítás, vagyis a *membrum ruptum* esetében, ha az elkövető/alperes el akarta kerülni a *taliót*, vagy akár a sértett/felperes által követelt összeget túl magasnak találta, *bonum et aequum* alapján *aestimatio*s eljárást kérhetett.²⁸ Vagyis a pénzbüntetés mértékét a *praetor* parancsa alapján az *arbiter/iudex/recuperatorok* határozta/határozták meg az *aequitas* elve alapján.²⁹ Tehát a sértett az *actio iniuriarum aestimatoriával* egy általa megnevezett összeget követelhetett az elkövetőtől büntetés címén, ám a ténylegesen megfizetendőt a bíró szabta ki a becslési eljárásban (*actio aestimatoria*) az *iniuria* súlyához mérten.³⁰

A préklasszikus korszakban tágabb teret nyert a római polgár becsületének, hírnevének védelme is, ami azért is indokolt, mivel a rómaiaknál a társadalmi megbecsültségnek igen komoly joghatásai voltak: a becsület (*existimatio*), vagyis a személyt a társadalom részéről övező elismerés a jogképességet is befolyásolta.³¹ Új *delictumnak* számított a más jó hírneve elleni cselekedet,³² ami akár közvetlenül, akár közvetve (pl. a rabszolga elleni sérelemmel) is el lehetett követni, feltétel volt azonban, hogy a magatartás ne csak az egyént, hanem a közrendet, a *boni morest* is sértse.³³ Ebben a korban jelent meg tényállásként a *convicium*, a „közcsendet háborító becsületsértés”,³⁴ vagyis a „macskazene”.³⁵ A *conviciumnak* a *boni morest* is sértenie kellett, és más elleni gyalázkodásra (*infamia, invidia*) kellett irányulnia, és csak nyilvánosan, lármakeltéssel, a

duodecim tabulas quinque et viginti asses iubebat." Propterea" inquit "praetores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt.

²⁵ SÁRY i. m. 146.

²⁶ A *vindictam spirans* jelleget külön kiemeli LÁBADY (i. m. 9) is.

²⁷ NÓTÁRI i. m. 240.

²⁸ SZÜCS i. m. 112; PÓLAY i. m. 52; LÁBADY i. m. 5.

²⁹ *Digesta Iustiniani* 47, 10, 17. 2. *quantum ob eam rem aequum...videbitur*

³⁰ NÓTÁRI i. m. 236. Többször használtuk fentebb is a büntetés kifejezést, még hozzá *poena* értelemben. Noha az *iniuria* a *ius privatum* területére tartozott, nem kártérítést, hanem *poenát*, kártérítő funkciót is betöltő büntetést vont maga után. Vagyis a *poena* nem tartozott a kártérítés körébe, hiszen pénzbeli magánbüntetés volt *delictumok* esetén. A *poena* ugyan meg is térítette a kárt, de elsődleges célja a büntetésben állt. A büntetés és a kártérítés azonban sokáig együtt járt. A XII táblás törvény például nem ismert általános szabályt vagy elvet a kártérítésre, hanem bizonyos károkozások esetére magánbüntetést, vagyis *poenát* rendelt kiszabni, ami a kár többszörösének megtérítési kötelezettségét jelentette. A K. e. III. században a *lex Aquilia* dologrongálás, a *damnum iniuria datum* esetére deliktuális keresetet adott. Ebből a két momentumból is világosan kitűnik, hogy a büntetés és a kártérítés csak igen lassan vált el egymástól.)

³¹ A becsület csökkenése (*minutio existimationis*) – ami polgárjogának elvesztésével automatikusan megszűnt – korlátozta jogképességét is. A *minutio existimationis* fajtái az *instabilitas*, az *infamia* és a *turpitude*.

³² *Digesta Iustiniani* 47, 10, 15, 25. Ait *praetor: " ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam.*

³³ PÓLAY i. m. 55-59; SZÜCS i. m. 111; LÁBADY i. m. 6; SÓLYOM i. m. 148. skk.; 162. sk.

³⁴ PÓLAY i. m. 53-54.

³⁵ SZÜCS i. m. 112. LÁBADY i. m. 5.

köznegyalmom megzavarására alkalmas módon (*vociferatio*) volt megvalósítható.³⁶ A Kr. e. I. század elején íródott *Auctor ad Herennium* szerint *iniuria* mind a test ütlegelése, mind a fül macskazenével történő sértése, mind pedig valamely gyalázatos/gyalázkodó magatartással más életének a megzavarása, sérelme.³⁷

Ekkoriban jelent meg az *edictum de adtemptata pudicitia* alapján³⁸ az *iniuria* azon elkövetési magatartása is, amely szerint személysértést követett el az is, aki egy *mater familias* tizenhetedik életévét be nem töltött fiú- vagy leánygyermekétől (*praetextatus*, *praetextata*) az utcán kísérőjét elcsalta, illetve a gyermekkorút az utcán leszólította, vagy tüntetőleg követte.³⁹ Még általánosabb értelemben határozták meg az *iniuriát* a Kr. e. I. században azzal, hogy minden, a becsületet sértő, *infamatiót* célzó (*infamandi causa*),⁴⁰ vagyis a *pater familias* jó hírnevét, becsületét bemocskoló magatartást⁴¹ e tényállás alá vontak.⁴²

E ponton említést kell tenni arról is, hogy az *iniuria* tényállása tekintetében hogyan érvényesült a jogellenesség és a vétkesség kérdése. A köztársasági kor második felétől a *bona fides* elvének térnyerésével mind a szerződéses, mind a szerződésen kívüli felelősségi rendszerben a vétkes felelőség elve érvényesült, és a jogtudósok elkülönítették a jogellenességet a vétkességtől. Ahogy Molnár Imre is hangsúlyozza: nem lett volna ételszerű, ha a *bona fides* elve csak a szerződéseknél érvényesült volna, a szerződésen kívüli károkozás esetében pedig változatlanul a *ius strictum* eredményfelelőssége maradt

³⁶ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 15, 2. *Ait praetor: " qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo";* 47, 10, 15, 5. *Sed quod adicitur a praetore " adversus bonos mores" ostendit non omnem in unum collatam vociferationem praetorem notare, sed eam, quae bonis moribus improbat quaeque ad infamiam vel invidiam alicuius spectatret.*; 47, 10, 15, 11. *Ex his apparet non omne maledictum convicium esse: sed id solum, quod cum vociferatione dictum est, sive unus sive plures dixerint, quod in coetu dictum est, convicium est: quod autem non in coetu nec vociferatione dicitur, convicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum.*

³⁷ *Auctor ad Herennium* 4, 25, 35. *Iniuriae sunt, quae aut pulsatione corporis, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant.*

³⁸ LÁBADY i. m. 6. Bővebben lásd PÉTER Orsolya Márta: *Cum pudicitia adtemptatur... A női erkölccsel kapcsolatos társadalmi elvárások tükröződése az iniuria klasszikus római szabályozásában.* In: JAKAB Éva – POZSONYI Norbert (SZERK.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*, SZTE ÁJK, Szeged, 2014, 347-358.

³⁹ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 15, 15. *Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste feminae, non matrum familiarum vestitae fuissent. si igitur non matronali habitu femina fuerit et quis eam appellavit vel ei comitem abduxit, iniuriarum tenetur.*

⁴⁰ LÁBADY i. m. 6.

⁴¹ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 15, 25. *Ait praetor: " ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam".*

⁴² SÁRY i. m. 147.

volna érvényben. A *veteres*⁴³ jogtudománya teremtette meg a *culpa* fogalmát a *culpa Aquiliana* formájában.⁴⁴

Az *iniuria* tényállásnak fejlődésében jelentős fordulópontot jelentett Sulla büntetőjogi reformja, a *quaestiones perpetuae* rendszerének felállítása.⁴⁵ A sullai *lex Cornelia de iniuriis* a tetteges *iniuria* eseteit mintegy *crimenné*, pontosabban *criminaliter* üldözendővé minősítve önálló esküdtbírótság (*quaestio*) elé utalta, a büntető-vagy magánjogi igény a klasszikus kor végén alternatívaként jelent meg.

E törvény, amint azt a jóval későbbi *ulpianus* összefoglalás jelzi, az *iniuria* három elkövetési magatartását különbözteti meg: a testi sértésként meghatározható ütlegelést (*verberare*), a tetteges becsületsértésként leírható taszigálást/lökdösést (*pulsare*) és a magánlaksértést (*domum vi introire*).⁴⁶ Aulus Ofilius préklasszikus jogtudós a *verberare* és a *pulsare* között azzal tesz különbséget, hogy az előbbi fájdalmat okoz, az utóbbi nem.⁴⁷ (A *verberare* mint elkövetési magatartás meghatározásával Sulla megszüntette a XII táblás törvény három elkövetési módja, *iniuria*-típusa közötti különbséget, és azt általában testi sértést is magában foglaló tényállássá tette.⁴⁸) Bár az

⁴³ Az archaikus jogtudomány lezárójának és a préklasszikus jogtudomány úttörőjének számít Sextus Aelius, aki Kr. e. 200 körül adta ki *Hármaskönyvét*, vagyis a *Tripertitumot*, amely tartalmazta egyrészt a XII táblás törvény szövegét, másrészt annak értelmezését, harmadrészt a *legis actiókat*, vagyis a performákat, vagyis megalkotta a törvénykommentár műfaját. Tőle számították egészen a préklasszikus jogtudományt betetőző Servius Sulpicius Rufusig (Cicero kortársa és jó barátja volt, akinek munkássága kora jogtudományának betetőzését jelentette, s aki számos monográfiát, kommentárt és jogtudományi levelet írt) a régiek, vagyis a *veteres* jogtudományát.

⁴⁴ MOLNÁR Imre: A préklasszikus jog felelősségi rendszere. In: *Dr. Szilbereky Jenő emlékkönyv*, JATE ÁJK, Szeged, 1987, 189-207.

⁴⁵ Ennek előzményei a következőkben keresendők. A Kr. e. III. és II. század fordulóján birodalommal formálódott állam szervezetében már nem mutatkozott kellően hatékonyan a kizárólag a *magistratus* és a népgyűlés által gyakorolt büntetőbíráskodás, hiszen az a városállami keretekre szabott intézményrendszer volt. Ezen okokból egyre gyakrabban nyúltak vissza a már korábban is olykor politikai bűncselekmények elbírálása során alkalmazott rendkívüli esküdtbíróságok (*quaestiones extraordinariae*) rendszerére. A jogrendszer fejlődésében tehát célként merülhetett fel az állandó esküdtbíróságok (*quaestiones perpetuae*) felállítása. Állandónak azért nevezhetők, mert a *praetor urbanus* a hivatali év elején megalkotott egy, az egyes bűncselekmények feletti ítélezésre tipikusan meghatározott törvényszékek tagjainak nevét tartalmazó listát, ami egész évben hatályban maradt, tehát nem kellett esetenként újabb és újabb törvényszékeket felállítani. A sullai törvénykezési reformok megtartották, és megújították a *quaestiones perpetuae* rendszerét, és az eljárási rend Kr. e. 81-ben törvényekben került lefektetésre. Sulla törvényei önálló törvényszéket állítottak fel az emberölés és mérgezés (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*), a hamisítás (*lex Cornelia de falsis*), a személyisértés (*lex Cornelia de iniuriis*), az államellenes bűncselekmények (*lex Cornelia maiestatis*), a tartományi helytartók zsarolási és korrupciós ügyei (*lex Cornelia repetundarum*), a választási vesztegetés (*lex Cornelia de ambitu*), a végrendelet-hamisítás (*lex Cornelia testamentaria nummaria*), valamint az állami pénzek hűtlen kezelése (*lex Cornelia de peculatu*) kivizsgálására. E törvények magukat a büntetőjogi tényállásokat rögzítették, és szabályozták az állandó esküdtbíróságok eljárási rendjét.

⁴⁶ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 5. pr. *Lex cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat. qua lege cavetur, ut non iudicet, qui ei qui agit gener socer, vitricus privignus, sobrinusve est propiusve eorum quemquem ea cognatione adfinitateve attinget, quive eorum eius parentisve cuius eorum patronus erit. lex itaque cornelia ex tribus causis dedit actionem: quod quis pulsatus verberatusve domusve eius vi introita sit. apparet igitur omnem iniuriam, quae manu fiat, lege cornelia contineri.*

⁴⁷ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 5, 1. *Inter pulsationem et verberationem hoc interest, ut ofilius scribit: verberare est cum dolore caedere, pulsare sine dolore.*

⁴⁸ SZÜCS i. m. 112; SÁRY i. m. 149. Hasonlóan LÁBADY i. m. 4.

iniuria súlyában változatlanul *delictum privatum* elemeit hordozta, Sulla mégis valamifajta *crimenné*, pontosabban *criminaliter* üldözendővé minősítette, amit a polgárháborús állapotok erőszakos cselekményeinek megnövekedése indokolt.⁴⁹ E sajátos, a *crimen* és a *delictum* elemit ötvöző állapotot tükrözi Paulus mondata, miszerint az *actio iniuriarum ex lege Cornelia* közjogi jellegű, vagyis az *utilitas publicá*t szolgálja, mégis *delictum privatum*, vagyis nem hivatalból üldözendő.⁵⁰

Kérdésként merül fel, hogy a *lex Cornelia* milyen büntetést helyezett kilátásba az *iniuria* esetére. Pólay a száműzetést (*exilium*), a közmunkát (*opus publicum*) és a bányamunkát (*metallum*) valószínűsíti, és kiemeli a sullai törvényhozás generális prevencióra, elrettentésre törekvését.⁵¹ Zlinszky Jánossal⁵² egyetértve Sály Pál is kiemeli, hogy e büntetési nemek csupán a császárkorban váltak szokásossá, s hogy az *iniuria* elkövetési magatartásait tekintve ezek igen aránytalanok lettek volna.⁵³ A törvény nagy valószínűséggel pénzbüntetéssel sújtotta az *iniuriát*, ám e pénzüsszeg *compositiós* jellegű volt, vagyis azt (talán teljes egészben, de részben mindenképp) a sértett kapta meg.⁵⁴ A *crimen*- és a *delictum*-jelleg ötvöződésében Szűcs Magdolna szerint szerepet játszhatott azon tény is, hogy a *lex Aquilia* a rabszolgát pénzben kifejezhető értékű dologgá minősítette, a szabad ember testének értéke pedig, amint utóbb a klasszikus kor jogtudósai kimondták,⁵⁵ nem fejezhető, becsülhető fel pénzben.⁵⁶

A klasszikus kor jogrendje fenntartotta a sullai *delictum*–*crimen* kettősséget az *iniuria* kapcsán: egyfelől a sértett keresetet indíthatott a *praetor* előtt, s így ügyét *aestimatiós* eljárásban, vagyis a sérelem becsértékét megállapítva a *iudex* döntötte el,⁵⁷ másfelől vádat emelhetett a *quaestio* előtt, és ekkor az ügyet mint *criment* bírálták el.⁵⁸ Vagyis, amint azt Paulus is írja,⁵⁹ az *iniuria* mind *civiliter*, mind *criminaliter* perre vihető volt, ám a két eljárás nem állhatott halmazatban, vagyis a sértettnek választania kellett közülük.⁶⁰

Rabszolga megölése esetén nem is kettősség, hanem hármasság állt fenn, és a tulajdonos ezek között választhatott:⁶¹ perelhetett *actio iniuriarum*mal, a *lex Aquilia* alapján, vagy *crimen iniuriarum* miatt vádat emelhetett.⁶² Érdekes problémával

⁴⁹ SZÜCS i. m. 112. LÁBADY i. m. 8.

⁵⁰ Paulus, *Digesta Iustiniani* 3, 3, 42, 1. *Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest: nem etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est.*

⁵¹ PÓLAY i. m. 67

⁵² ZLINSZKY i. m. 94

⁵³ SÁRY i. m. 157.

⁵⁴ MOMMSEN i. m. 804; Bernardo SANTALUCIA: *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Giuffrè, Milano, 1998, 152.

⁵⁵ Gaius, *Digesta Iustiniani* 9, 3, 7, ... *liberum corpus nullam recipit aestimationem.*

⁵⁶ SZÜCS i. m. 112.

⁵⁷ Gaius, *Institutiones* 3, 223 – 224.

⁵⁸ SZÜCS i. m. 113.

⁵⁹ Paulus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 6. *Quod senatus consultum necessarium est, cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est: tunc ei, quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quaestione rem vindicari. Ceterum si nomen adiectum sit, et iure communi iniuriarum agi poterit: nec enim prohibendus est privato agere iudicio, quod publico iudicio praeiudicatur, quia ad privatam causam pertinet. Plane si actum sit publico iudicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso.*

⁶⁰ PÓLAY i. m. 78; SZÜCS i. m. 113; SÁRY i. m. 160.

⁶¹ SZÜCS i. m. 113.

⁶² Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 7, 1. *Si dicatur homo iniuria occisus, numquid non debeat permitttere praetor privato iudicio legi Corneliae praeiudicari? Idemque et si ita quis agere velit "quod tu venenum*

szembesültek a jogtudósok a szabad embernek okozott *iniuria* esetén felmerülő közvetett károk, vagyis a gyógyítási költség, munkabérkiesés stb. kapcsán. Ilyenkor – talán, amint Pólay Elemér feltételezi, már a köztársasági kor végétől – az *actio legis Aquiliae utilis* vált alkalmazhatóvá,⁶³ amivel az *iniuriából* fakadó, ám a *crimen iniuriae* alá nem vonható károk megtérítését követelhetette a sértett.⁶⁴ A testi sértést elszenvedő akár kumulatíván is indíthatta e kereseteket:⁶⁵ az *actio legis Aquiliae utilis* a kár (*damnum*) miatt, az *actio iniuriarum* pedig a *contumelia*,⁶⁶ az őt ért megaláztatás, sérelem miatt.⁶⁷

Az *iniuria atrox* a testi sértés különösen súlyos esete (amikor a sértettet megsebesítik, megkorbácsolják, vagy megbotozzák), ám nem gyógytartama, hanem vagy az elkövetési hely (színház, Forum), vagy a sértett és az elkövető státusbeli differenciája (a sértett *magistratus* vagy szenátor, az elkövető pedig alacsonyrendű személy) okán.⁶⁸ Itt a *praetor* utasítása alapján a bíró túlléphette a szokásos becsértéki maximumot, a százezer *sestertiust* is.⁶⁹

Labeo összefoglalóan megállapítja,⁷⁰ hogy az *iniuria* irányulhat a sértett teste, méltósága és jó hírneve ellen,⁷¹ azonban szándékosnak kell lennie, az elkövetési magatartásnak a jó erkölcsökbe kell ütköznie, és célzatosan a sértett becsülete ellen kell irányulnia.⁷²

A posztklasszikus jog, amint az *Paulus Sententiáiból* is kitűnik,⁷³ további elkövetési magatartásokat vont az *iniuria* tényállása alá, még hozzá *crimennek* minősülőket, így például az ütlegelést (*verbera*) és a nemi erőszakot (*illatio stupri*), ám a szöveghely a testi sértéssel nem járó *iniuria* eseteket is megemlíti, így a rágalmazó iratot (*libellus famosus*) és a macskazenét (*convicium*) is.⁷⁴

dedisti hominis occidendi causa?" Rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Adquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quo minus et privato agamus. est hoc verum, sed ubi non principaliter de ea re agitur, quae habet publicam executionem. Quid ergo de lege Aquilia dicimus? Nam et ea actio principaliter hoc continet, hominem occisum non principaliter: nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est, at in actione iniuriarum de ipsa caede vel veneno ut vindicetur, non ut damnum sarciatur. Quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quod gladio caput eius percussum est? Labeo ait non esse prohibendum: neque enim utique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animadversionem. Quod verum non est: cui enim dubium est etiam hunc dici posse Cornelia conveniri?

⁶³ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 9, 2, 13. pr. *Liber homo suo nomine utilem Aquiliae habet actionem, directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur.*

⁶⁴ PÓLAY i. m. 68-69; MOLNÁR i. m. 191.

⁶⁵ PÓLAY i. m. 69; SZÜCS i. m. 114.

⁶⁶ Hasonlóképpen SÓLYOM i. m. 157; LÁBÁDY i. m. 7.

⁶⁷ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 9, 2, 5, 1. *Utraque actio concurrat et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae.*

⁶⁸ Gaius, *Institutiones* 3, 225. *Arox autem iniuria aestimatur uel ex facto, uelut si quis ab aliquo uulneratus aut uerberatus fustibusue caesus fuerit; uel ex loco, uelut si cui in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, uelut si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatori ab humili persona facta sit iniuria.*

⁶⁹ LÁBÁDY i. m. 5

⁷⁰ PÓLAY i. m. 85; SZÜCS i. m. 114.

⁷¹ Ulpianus, *Digesta Iustiniani* 47, 10, 1, 2. *Omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere.*

⁷² *Digesta Iustiniani* 47, 10, 15, 24; 9, 2, 5, 3; 47, 10, 33.

⁷³ SZÜCS i. m. 115.

⁷⁴ *Pauli Sententiae* 5, 4, 1. *Iniuriam patimur aut in corpus aut extra corpus: in corpus verberibus et illatione stupri, extra corpus conviciis et famosis libellis, quod ex adfectu uniuscuiusque patientis et facientis aestimatur...*

A testi sértéssel járó *iniuria* büntetése halál, kiváltképp, ha a cselekmény egyúttal a nemi erkölcs ellen is irányul, más esetekben, ha az elkövetési magatartás önmagában nem valósít meg bűncselekményt (például ha valaki más „házasságára tör”, ám házasságtörésre nem kerül sor), *extra ordinem*, vagyis a tényállásszerűséghez szigorúan nem kötött császári eljárásban büntetendő.⁷⁵

Pólay Elemér és Szűcs Magdolna szerint a *lex Cornelia* által felölelt elkövetési magatartásoknál *criminaliter* és *civiliter* is el lehetett járni,⁷⁶ amint az szintén Paulus *Sententiáiból* kiolvasható,⁷⁷ kétséges azonban, hogy a magánjogi és a büntetőjogi igény egymás mellett megállt-e, vagyis hogy ezek között kumulációra kerülhetett-e sor.

A római jogban jellemző tendencia, hogy bizonyos magánbűncselekményeket az államhatalom közbűncselekményekké minősített – így pl. a XII táblás törvény idején már *crimennek* számított az emberölés (*parricidium*) és a gyújtogatás. Utóbb ez a folyamat felgyorsul, különösen a császárkorban: az abszolutista igénnyel fellépő államhatalom, vagyis a dominátus kora pedig tovább növeli a *crimenek*, azaz a közüldözés alá eső bűncselekmények számát.⁷⁸ A *crimenné* vált *delictumokat* gyakran halállal, száműzetéssel vagy szigetre való deportálással rendelték büntetni.⁷⁹

A *Codex Theodosianus* rendelkezései a nem tettelesen megvalósult *iniuriát* is *crimennek* minősítették. A rágalmozó irat szerzőjét – azzal, hogy az irat megsemmisítendő,⁸⁰ illetve bizonyítékként nem használható fel⁸¹ – megvesszőzéssel büntették, még abban az esetben is, ha be tudta bizonyítani állítását.⁸² Az ilyen iratot megtaláló, azt meg nem semmisítő, illetve tartalmát mással közlő személy szintén halállal

⁷⁵ *Pauli Sententiae* 5, 4, 4-5. *Corpori iniuria infertur, cum quis pulsatur cuive stuprum infertur aut de stupro interpellatur. Quae res extra ordinem vindicatur, ita ut pulsatio pudoris poena capitis vindicetur. Sollicitatores alienarum nuptiarum itemque matrimoniorum interpellatores et si effectu sceleris potiri non possint, propter voluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur.*

⁷⁶ PÓLAY i. m. 66 -67; SZÜCS i. m. 115.

⁷⁷ *Pauli Sententiae* 5, 4, 8-9. *Mixto iure actio (lege et moribus) iniuriarum ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur, vel cuius domus introitur ab his, qui vulgo directarii apellantur. In quos extra ordinem animadvertitur, ita ut furis ingruentis consilium pro modo commentae fraudis poena vindicetur exilii aut metalli aut operis publici. Iniuriarum civiliter damnatus eiusque aestimationem inferre iussus famosus efficitur.*

⁷⁸ NÓTÁRI i. m. 235. skk.

⁷⁹ SZÜCS i. m. 115; NÓTÁRI i. m. 308. sk.

⁸⁰ *Codex Theodosianus* 9, 34, 4. *Famosa scriptio libellorum, quae nomine accusatoris caret, minime examinanda est, sed penitus abolenda. Nam qui accusationis promotione confidat, libera potius intentione quam captiosa atque occulta conscriptione alterius debet vitam in iudicium devocare.*

⁸¹ *Codex Theodosianus* 9, 34, 9. *Si quis famosum libellum sive domi sive in publico vel quocumque loco ignarus offenderit: aut discerpit prius, quam alter inveniatur, aut nulli confiteatur inventum, nemini denique, si tam curiosus est, referat, quid legendo cognoverit. Nam quicumque obtulerit inventum, certum est, ipsum reum ex lege retinendum, nisi prodiderit auctorem, nec evasurum poenam huius modi criminibus constitutam, si proditus fuerit cuiquam retulisse, quod legerit.*

⁸² *Codex Theodosianus* 9, 34, 1. *Si quando famosi libelli reperiantur, nullas exinde calumnias patientur hi, quorum de factis vel nominibus aliquid continebunt, sed scriptio auctor potius requiratur et repertus cum omni vigore cogatur his de rebus, quas proponendas credidit, comprobare; nec tamen supplicio, etiamsi aliquid ostenderit, subtrahatur. Interpretatio. Qui famosam chartam ad cuiuscumque iniuriam et maculam conscripserit, in secreto aut in publico affixerit inveniendamque proiecerit, illi, contra quem proposita est chartula, non nocebit, nec famae eius aliquid derogabit. sed si inveniri potuerit, qui huius modi chartulam fecit, constringatur, ut probet, quae conscripsit: qui si etiam, quae scripsit, probare potuerit, fustigetur, qui infamare maluit quam accusare.*

büntetendő.⁸³ Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy a *famosi libelli* kifejezés vajon általános értelemben rágalmozó iratokat jelent-e, vagy pedig névtelen feljelentést.⁸⁴

Ismét kérdésként merül fel az *iniuria* esetén *civiliter* vagy *criminaliter* meginduló eljárás viszonyának kérdése. Valens, Gratianus és Valentinianus császárok 378-ban kelt rendelete arról tanúskodik, hogy a magánjogi vagy a büntetőper megindítása számos alkalommal nem gátolja a másikat: a *constitutio* a jogtudósok álláspontjára hivatkozik, és – anélkül azonban, hogy az *iniuriát expressis verbis* említene – kijelenti, hogy a *civiliter* eljárás a *criminaliter* eljárás számtalan esetben megállhat nem zárja ki egymást,⁸⁵ a magánjogi eljárás elsődlegessége mellett, illetve annak sikertelensége esetén, tekintve hogy a két eljárás célja alapvetően más, nevezetesen az állami büntetőhatalom érvényre juttatása, illetve a sértett számára a kártérítő jellegű büntetés megítélése.⁸⁶

A iustinianusi kodifikáció érdeme, hogy egységbe és áttekinthető rendszerbe fogta az addig rendszerezetlen joghalmazt, s a hatalmas mű megalkotását parancsba adó császár egyúttal célul tűzte jogászai elé, hogy igyekezzenek visszatérni a klasszikus kor jogának megoldásaihoz, szabályozásához. (itt kell leszögezni, hogy a iustinianusi kodifikációban adott szinten érvényesült az absztrakció és a definícióalkotás is, tehát önálló munkát, nem pusztán mechanikus szerkesztést végeztek, vagyis a iustinianusi jogászok nem álltak szakmailag alacsonyabb szinten, mint a klasszikus kor jogtudósai.)⁸⁷

A *Codex*ben Iustinianus fenntartotta a *Codex Theodosianus* rendelkezését,⁸⁸ mely szerint mind büntetőper, mind civiljogi kereset indítható az *iniuria* esetén,⁸⁹ s azok

⁸³ *Codex Theodosianus* 9, 34, 7. *Famosorum infame nomen est libellorum, ac si quis vel colligendos vel legendos putaverit ac non statim chartas igni consumpserit, sciat, se capitali sententia subiugandum. Sane si quis devotionis suae ac salutis publicae custodiam gerit, nomen suum profiteatur et ea, quae per famosum persequenda putavit, ore proprio edicat, ita ut absque ulla trepidatione accedat, sciens quod, si adsertionibus veri fides fuerit opitulata, laudem maximam ac praemium a nostra clementia consequetur.*

⁸⁴ SZÜCS i. m. 115.

⁸⁵ *Codex Theodosianus* 9, 20, 1. (= *Codex Iustinianus* 9, 31, 1.) *A plerisque prudentium generaliter definitum est, quoties de re familiari et civilis et criminalis competit actio, utraque licere experiri, nec si civiliter fuerit actum, criminalem posse consumi. Sic denique et per vim possessione deiectus, si de ea recuperanda interdicto unde vi erit usus, non prohibetur tamen etiam lege iulia de vi publico iudicio instituere accusationem; et suppresso testamento quum ex interdicto de tabulis exhibendis fuerit actum, nihilo minus ex lege cornelia testamentaria poterit crimen inferri; et quum libertus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter quam etiam lege visellia criminaliter poterit perurgeri. Quo in genere habetur furti actio et legis fabiae constitutum. et quum una excepta sit causa de moribus, sexcenta alia sunt, quae enumerari non possunt, ut, quum altera prius actio intentata sit, per alteram, quae supererit, iudicatum liceat retractari. Qua iuris definitione non ambigitur, etiam falsi crimen, de quo civiliter iam actum est, criminaliter esse repetendum. Interpretatio. Sunt causae permixtae, civiles pariter et criminales; et possunt hae causae ita dividi, ut prius civilis, deinde criminalis agatur, si voluerit accusator: ita ut si quis de re sua fuerit violenter expulsus, et rem ablatam civili primitus maluerit actione repetere, momentum sibi restitui petat, et si de eius proprietate is, qui expulsus est, civiliter fuerit superatus, criminali postmodum actione servata, recepto primitus momento, potest postmodum impetere violentum. de testamento etiam, si quis commendatum a testatore testamentum in fraudem heredis fortasse suppresserit, et id heres scriptus iudicio restitui petit, testamento per iudicium momenti beneficio restituto, potest postmodum de suppresso testamento criminalem proponere actionem. et reliquis similibus causis similis actio tribuatur.*

⁸⁶ SZÜCS i. m. 117.

⁸⁷ NÓTÁRI i. m. 93.

⁸⁸ *Codex Theodosianus* 9, 20, 1

⁸⁹ C. J. 9, 31, 10. *Quando civilis actio criminali praeiudicet et an utraque ab eodem exerceri potest. ... A plerisque prudentium generaliter definitum est, quotiens de re familiari et civilis et criminalis competit*

indítása között a jogalkotó nem tartja szükségesnek időbeli sorrendet megállapítani, hiszen ahogy Szűcs Magdolna is kiemeli: a iustinianusi *Codex*ben a „*sive prius criminalis sive civilis actio moveatur*” és a „*et similiter e contrario*” szövegrész betoldás a *Codex Theodosianus*hoz képest.⁹⁰ A iustinianusi *Institutiók* az *iniuria* kapcsán leszögezik, hogy azt számtalan módon is el lehet követni,⁹¹ s mind a büntető-, mind a civiljogi eljárás kezdeményezésének lehetőségét megemlítik.⁹²

Vagyis Iustinianus az *iniuria* kapcsán a *criminaliter* és *civiliter* eljárás vagylagosságát tartotta fenn azzal, hogy a két eljárás egymással nem állhatott kumulatív viszonyban, vagyis a büntetőjogi per mellett egyidőben nem lehetett polgári igényt érvényesíteni, azonban nyitva hagyva annak lehetőségét, hogy amennyiben az egyik eljárás nem járt sikerrel, a sértett a másikkal próbálkozzék meg.⁹³

3. Következtetés

Az *iniuria*, vagyis a személyisértés – és ezáltal a személyiségvédelem – történetét röviden áttekintve megállapítható, hogy a római jog a magán- és a büntetőjogi igényérvényesítés lehetővé tételének útján jelentős fejlődést járt be, azonban éppen a strikt jogági elhatárolás hiánya miatt a két igény egyidejű peres érvényesíthetőségének lehetővé tételéig nem jutott el. Sajátos római megoldás volt az *iniuria* mint *delictum privatum* oly módon történő értelmezése, hogy annak bizonyos (súlyosabb) esetei a köztársaság utolsó fél évszázadától kezdve eljárásjogilag *crimenként* is üldözhetőek lettek a magánbűncselekményi jelleg fenntartása mellett. Vagyis a sértett maga választhatott a magánjogi peres és a büntetőeljárás útja között. A *civilis* és *criminalis* kumulatív perlésre a posztklasszikus és a iustinianusi források szerint sem volt lehetőség, ám a büntetőjogi út eredménytelensége esetén nyitva maradt a *civilis* eljárás útja – ugyanakkor a büntető ítélet lehetőséget adott a magánjogilag értékelhető károk reparációjára is anélkül, hogy a szabad ember testében keletkezett sérelmet becsülő eljárás tárgyává tették volna.

Írásunkat Lábady Tamás szavaival kezdtük, adekvátnak tűnik tehát, hogy a záró következtetéseinkben is őt idézzük: „A római injúriatan középpontjában tehát a személyisértés áll (ha a személyre a római jognak nem is volt fogalma), ezért a személyiségi jogok jóval későbbi elismerésének és oltalmazásának (pönális elemeken nyugvó) civiljogi bázisát, előhírnökét kell látnunk benne. ... Az injúriajog tehát nem oltalmazta a személyiséget mint olyant, de védelem alá helyezte az ember fizikai és pszichikai értékeit, testi és lelki integritását, becsületét, jó hírnevét, tisztességét és büntette a másik ember fölé-emelkedését, a másik 'lenézését', megvetését, megalázását. ... Az injúriajog tehát az immateriális jóvátétel tekintetében a modern személyiségi jogvédelem latin előképe.”⁹⁴

actio, utraque licere experiri, sive prius criminalis sive civilis actio moveatur, nec si civiliter fuerit actum, criminalem posse consumi, et similiter e contrario.

⁹⁰ SZÜCS i. m. 126.

⁹¹ *Institutiones Iustiniani* 4, 4. ...*et denique aliis pluribus modis admitti iniuriam manifestum est.*

⁹² *Institutiones Iustiniani* 4, 4. *In summa sciendum est, de omni iniuria eum qui passus est posse vel criminaliter agere vel civiliter. et si quidem civiliter agatur, aestimatione facta secundum quod dictum est, poena imponitur. sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria poena reo irrogatur.*

⁹³ SZÜCS i. m. 120.

⁹⁴ LÁBADY i. m. 9.